

КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

СНЕПРЬОВА Єлизавета Олександрівна

ІНТОНАЦІЯ КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИХ
ВИСЛОВЛЮВАНЬ ТУРБОТИ І КРИТИКИ У
ПЕДАГОГІЧНІЙ СФЕРІ

(експериментально-фонетичне дослідження
на матеріалі англійської мови)

Спеціальність 10.02.04 - германські мови

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ - 1997

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теоретичної та експериментальної фонетики германських і романських мов Київського державного лінгвістичного університету

Науковий керівник - кандидат філологічних наук,
професор М.П.Дворжецька

Офіційні опоненти: - доктор філологічних наук,
професор Л.Ю.Куліш
- кандидат філологічних наук,
доцент Т.Є.Єрьоменко

Провідна організація - Горлівський державний
педагогічний інститут іноземних мов

Захист відбудеться "30" травня 1997 р. о 13³⁰ на засіданні спеціалізованої ради Д 50.26.01 в Київському державному лінгвістичному університеті за адресою: 252650, МСП, Київ-5, вул. Велика Васильківська, 73, ауд. 404.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Київського державного лінгвістичного університету.

Автореферат розіслано "26" квітня 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої ради
кандидат філологічних наук,
професор

М.П.Дворжецька

ЛННБ України ім.В.Стефаника

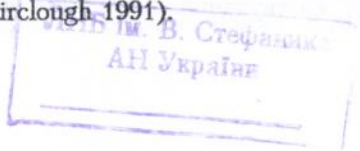
00752082 (0)

Реферована дисертація досліджує проблеми вивчення просодичної організації комунікативно-прагматичних висловлювань у педагогічній сфері, зокрема висловлювань з оцінною модальністю вираження турботи та критики, і є спробою опису типовості, частотності, нормативності та варіативності функціонування і взаємодії лексичних, граматичних та інтонаційних засобів у формуванні експресивного мовлення в педагогічному дискурсі.

Сучасні просодичні дослідження в галузі лінгводидактики спрямовані на вирішення недостатньо опрацьованої проблеми - опису просодії лінгводидактичного тексту, в тому числі й діалогічного. Розробка даної проблеми потребує визначення лінгвістичного статусу дидактичного діалогу та розгляд функціонування просодичних засобів з урахуванням специфіки досліджуваного типу тексту.

У лінгводидактичному діалозі, як в мініатюрі, відзеркалюються суспільні відносини різних за соціальним статусом осіб, взаємодіють культурні, соціальні, лінгвоетнічні норми коду в будь-якому типі суспільного спілкування (Тарасова 1992; Chaika 1989; Fairclough 1991; Grimshaw 1989; Tomalin, Stempleski 1993; Wierzbicka 1992).

Функціонування мовних одиниць особливо плідно досліджується у сфері діалогічного мовлення, що зумовлено об'єктивною природністю діалогу, комунікативною суттю мови, яка яскраво проявляється в ньому. Діалогічне мовлення передбачає щонайменше двох співрозмовників, належить до будь-якого рівня соціальної організації (напр., соціальної ситуації спілкування, певного соціального середовища або рівня самого суспільства в цілому) і є одним з універсальних компонентів мовленнєвих актів, інтегральною константою їх. На фоні існування багатьох різновидів діалогічного мовлення людей більшого чи меншого соціального досвіду спілкування мовна компетенція мовця з усіма її ідіосинкразичними/ідіолектними особливостями реалізується у вигляді стереотипу поведінки. Найчастіше партнери по спілкуванню належать до протилежних сторін так званих "владних відносин", коли один з учасників виступає в ролі наставника, іноді ментора, а інший - у ролі учня, вихованця (Fairclough 1991).

Для отримання об'єктивних даних про моделі мовленнєвої поведінки різних за соціальним статусом осіб у лінгводидактичному спілкуванні необхідно, щоб дослідження цієї галузі мали спільну методологічну спрямованість, східну теоретичну основу та єдину методику дослідження. Іншими словами, необхідно концептуальне рішення проблеми, яке відкриє нові перспективи для повного опису механізмів вербальної комунікації.

Актуальність теми зумовлена зростаючою увагою лінгвістів до проблеми розробки категоріального апарату для адекватного висловлення турботи та критики у сфері дидактичного спілкування, а також системного вивчення нормативного функціонування та варіативності вживання подібних комунікативно-прагматичних висловлювань. Актуальність теми даного дослідження визначається важливістю вивчити у теоретичному та практичному аспектах реальні факти дидактичного мовлення в їх співвідношенні з системою та нормою мови в умовах гуманізації усього освітнього процесу взагалі та його орієнтації на особистість зокрема.

Метою даного дослідження є встановлення супрасегментних маркерів норми та сфери варіативності, що характеризують даний тип дискурсу шляхом зіставлення структурних та функціональних кореляцій просодичних ознакових параметрів комунікативно-прагматичних реалізацій турботи та критики.

Поставлена мета передбачає такі завдання:

- визначити етико-культурну та літературну норму функціонування прагма-комунікативних висловлювань турботи та критики у сфері дидактики, що складає базу для існування інваріантів;
- встановити частотні, типові та варіативні провідні інтонаційні компоненти та їх функціональне навантаження у висловлюваннях;
- довести поліфункціональну роль інтонаційних засобів у дидактичному дискурсі.

Методи дослідження. Спостереження, зіставлення, перцептивний та електроакустичний види аналізів, статистична обробка даних та їх лінгвістична інтерпретація.

Об'єктом дослідження виступають прагма-комунікативні реалізації варіантів висловлювань турботи і критики в педагогічній сфері спілкування. Вихідним посиланням щодо вибору об'єкту

аналізу є положення про те, що в невідготовленому мовленні з оцінною модальністю знаходять оптимальне вираження соціально-психологічні характеристики мовців (Гейльман, Стериополо 1989; Светозарова 1987; Widdowson 1990).

Предметом вивчення є просодична організація суб'єктивно-модальних варіантів висловлювань турботи і критики, функціональне навантаження основних інтонаційних моделей, частотність, нормативність і варіативність їх вживання, особливості взаємодії лексичних, граматичних та інтонаційних засобів у формуванні експресивного мовлення в педагогічному дискурсі.

Матеріалом дослідження були 400 діалогічних і монологічних єдностей із суб'єктивною модальністю висловлення турботи та критики в реалізації 12 мовців - п'яти жінок і семи чоловіків, носіїв південно-англійської вимови британського варіанту англійської мови.

Наукова новизна даної роботи полягає у вивченні інтонаційного моделювання різних видів комунікативно-прагматичних висловлювань, встановленні просодичних характеристик та диференційних ознак просодії частотних комунікативно-прагматичних видів висловлювань турботи і критики в педагогічній сфері спілкування, визначенні просодичних моделей досліджуваних висловлювань та їх комбінаторики у такому виді дискурсу. Визначальною характеристикою новизни підходу до виконання даного дослідження є антропоцентризм як особливий принцип, який виявляється у вивченні емоційного потенціалу особистості (темперамент, індивідуальний стиль мовлення тощо) і дає можливість вивчити широкий спектр інтонаційних моделей (варіантів) емоційного мовлення.

Теоретична цінність дослідження полягає у встановленні одного з аспектів інтра- та екстралінгвістичної обумовленості сфери варіювання просодичних параметрів різних за комунікативною спрямованістю висловлювань у сфері педагогічного спілкування, вивченні інтонаційних моделей емоційного мовлення у конкретних комунікативно-прагматичних актах, більш точному відтворенні інформаційних та стилістичних можливостей просодичного рівня, конкретизації просодичної норми педагогічного етикету

спілкування. Дослідження надає актуальний матеріал щодо поширення функціонування фонологічної системи англійського спонтанного мовлення у педагогічній сфері, визначає сферу варіативності й комбінаторики просодичних параметрів та ознак у цьому виді дискурсу. Матеріали та висновки дисертації збагачують теорію взаємодії мови, суспільства та культури мовленнєвої поведінки.

Практична цінність роботи визначається можливістю застосування одержаних даних у викладанні курсу практичної фонетики англійської мови, у навчанні соціально-коректній просодичній реалізації комунікативних одиниць з метою оволодіння адекватними інтонаційними моделями, зокрема "виразів класного вжитку". Основні результати роботи можуть бути використані в курсі теоретичної фонетики (розділи "Інтонація англійської мови", "Фоностилістичні аспекти усного мовлення"), у курсах за вибором ("Інтонаційні моделі висловлювань у сфері дидактики", "Соціокультурна норма висловлювання емоцій в англійськомовному спілкуванні"), а також під час підготовки студентів до проходження педагогічної практики у школі. Результати проведеного експериментально-фонетичного дослідження можуть служити цінним матеріалом для укладання методичних посібників з проблем етики та культури спілкування, а також застосовуватись у прикладній сфері, зокрема в процесі вирішення проблем синтезу мовлення.

Положення, що виносяться на захист:

1. Залежно від комунікативно-прагматичної спрямованості висловлювання суб'єктивної модальності у сфері педагогічного спілкування розрізняють такі найбільш типові види висловлювань: реалізація турботи, реалізація критики, реалізація критики/турботи в одному мовленнєвому акті як варіант висловлення турботи.

2. Опозиція "висловлювання турботи" - "висловлювання критики" з точки зору лексико-синтаксичного та інтонаційного оформлення є опозицією інструктивного та деструктивного, м'якого і жорсткого прагматичного потенціалу висловлювань.

3. Висловлення почуттів турботи та критики в дидактичній сфері може носити експліцитний або імпліцитний характер. Для

експліцитних висловлювань турботи та критики характерним є комплексна взаємодія лексичних, синтаксичних та інтонаційних засобів. В імпліцитних висловлюваннях інтонація відіграє провідну роль у передачі змістового, контекстуального та прагматично-модального потенціалу фраз. У комунікативно-прагматичних висловлюваннях вираження турботи та критики в єдиному мовленнєвому акті спостерігається компенсація провідною інтонаційною моделлю менш суттєвих лексико-граматичних зв'язків.

4. Варіювання у формі мелодійних кривих, їх діапазон, висотний тональний рівень і темпоральна організація визначаються як диференційні ознаки комунікативно-прагматичних видів висловлювань та їх контекстуальних варіантів. Для висловлювань турботи характерним є середній рівень тонального діапазону та інтенсивності, сповільнений темп вимови, висловлюванням критики властиві вузький та широкий рівень тонального діапазону та інтенсивності, помірний темп. Характерною ознакою обох типів висловлювань є контрастна гучність з метою експресії.

5. Досліджені типи реалізації турботи та критики в одному мовленнєвому акті мають унікальний прагма-педагогічний потенціал і високу частотність функціонування в педагогічному дискурсі. На фоні контрастної динаміки вираження критики/турботи для цього типу висловлювань властиві спадно-висхідний рух тону, середній рівень тонального діапазону та інтенсивності, сповільнений темп вимови, тобто ознакові параметри висловлювань групи "турбота" релевантні також і для вираження турботи і критики в одному мовленнєвому акті.

Апробація роботи. Основні положення і результати дослідження висвітлено в доповідях та тезах, поданих автором на конференцію "Круглий стіл: наукова та професійна комунікація: завдання та перспективи" (Київ, УІМВ 1994); Третю Міжнародну конференцію "Мова та Культура" (Київ, УІМВ 1994); First National IATEFL Conference "English in an Open Society", (Київ, КДЛУ 1994); Всеукраїнську наукову конференцію "Фонологія і експериментальна фонетика" - до 50-річчя розвитку експериментальної фонетики в ЛЕФ Київського університету імені

Тараса Шевченка (Київ, КУ 1994); International Workshop - SIG "Phonetics and Linguistics" - "English Teacher Training: Phonology and Communicative Phonetics" (Київ, КДЛУ 1996), а також у статтях із теми дисертаційного дослідження.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, бібліографії, додатків.

У **вступі** обґрунтовується вибір теми, виділяються об'єкт та предмет дослідження, визначається його актуальність, мета, завдання, матеріал та методи, розкривається новизна, теоретичне та практичне значення роботи, формулюються основні положення, що виносяться на захист.

У **першому розділі** розглядаються проблемно-теоретичні питання, аналізується література з теми дослідження, визначається місце та роль інтонаційних засобів у передачі змісту та модального навантаження висловлювань турботи та критики у дидактичному дискурсі.

У **другому розділі** описується програма й методика експериментально-фонетичного дослідження, аудиторський аналіз матеріалу та його результати.

Третій розділ містить опис процедури та результатів електроакустичного аналізу експериментального матеріалу, статистичну обробку даних та їх лінгвістичну інтерпретацію.

У **висновках** до всієї роботи узагальнюються результати дослідження, окреслюються перспективи подальшого вивчення просодичного рівня дидактичного мовлення.

У **бібліографії** міститься список 188 використаних наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених.

У **додатках** подано список ілюстративного матеріалу, список скорочень і умовних позначень, що використовуються у тексті дисертації.

Зміст роботи

Перший розділ дисертації присвячений теоретичному обґрунтуванню теми дослідження.

Вагомими причинами підвищеного інтересу до вивчення функціонування діалогу в дидактичній сфері є комплексність умов взаємодії учасників у педагогічному дискурсі в конкретній ситуації

спілкування, а також співвідношення соціальних ролей партнерів з точки зору присутності в них влади. Крім того, виявляється й великий практичний інтерес до вивчення педагогічного діалогу у зв'язку з гуманізацією всього освітнього процесу. Спрямування на гуманізм в освіті сприяє найбільш повному розвитку особистості в контексті загальнолюдських цінностей, розвитку самосвідомості людини та розуміння нею інших людей, їх емоцій та почуттів, активному залученню вихованців до процесу пізнання та навчання.

Виразність мови наукової та дидактичної орієнтації - це норма реалізації всього мовного арсеналу виражальних засобів, включаючи інтонаційні, з урахуванням комунікативного змісту висловлювання, а також потенціалу духовної культури комунікантів.

Однією з умов успішного розвитку мови є існування певного фону оптимальних відхилень від норми. Вивчення нормативності, частотності та варіативності одиниць у мовленні педагогічного дискурсу важливе з точки зору оволодіння усією палітрою засобів передачі змістового та емоційного плану. Адже престиж мови не лише в тому, наскільки вдається зберегти її "чистоту", а й у цінності інформації, яка передається мовою, а також у гнучкості та відкритості системи мови.

Таким чином, із метою досягнення найбільшого позитивного прагматичного результату у сфері педагогічного спілкування, спрямованого на всебічний розвиток особистостей учасників цього процесу, вирішальними є такі умови:

1. Спілкування в педагогічній сфері вимагає дотримання загальних норм коду професійного етикету та стилю. Прагматична модальність висловлювань турботи та критики в цьому виді дискурсу функціонує в рамках більш конкретних норм:

- норми взаємодії - "тональність" спілкування та правила діалогічної поведінки;
- норми комунікативної поведінки в конкретній ситуації дидактичного спілкування.

2. Комунікативно-прагматичні висловлювання турботи та критики можуть бути охарактеризовані як опозиційні, тобто такі, що займають протилежні позиції на шкалі м'якості-жорсткості вираження прагматичного потенціалу висловлювань. З огляду на

професійний кодекс спілкування у сфері дидактики, висловлення критики як граничної негативної прагматичної модальності повинно бути зі знаком "плюс", тобто бути інструктивним, конструктивним, а не деструктивним.

3. Професійний педагогічний кодекс спілкування вимагає дотримання таких параметрів, як нормативність, коректність, ввічливість та експресивність при висловленні турботи та критики. При цьому важливою є збалансована, адекватна кожній конкретній ситуації спілкування взаємодія лексичних, граматичних та інтонаційних засобів висловлення або компенсація інтонаційних засобів лексико-граматичними чи навпаки. Таке явище в лінгвістиці має назву "компенсаційний закон Пешковського": чим чіткіше синтаксичне значення, виражене суто граматичними засобами, тим слабшим може бути його інтонаційне вираження і, навпаки, чим сильнішим є інтонаційне вираження, тим слабшим може бути граматичне (Пешковський 1959).

Другий розділ містить опис програми й методики експериментально-фонетичного дослідження, аудиторський аналіз матеріалу, результати аналізу.

Матеріал експериментального корпусу для аудиторського аналізу був записаний під час занять з акторської майстерності Лондонської школи театрального мистецтва вісьмома студентами (п'ятьма чоловіками і трьома жінками), носіями південно-англійської вимови британського варіанту англійської мови (Educated Southern Standard English).

Загальна кількість прослуханого матеріалу становила чотири години. Для вирішення завдань експерименту та проведення аудиторського аналізу було відібрано сорок п'ять хвилин записаного матеріалу або 400 едностей діалогічного мовлення. (Експериментальний корпус склали 4528 складів або 820 синтагм).

Із цієї кількості вивчалися лише 240 реалізацій загальним часом звучання тридцять хвилин (решта були оцінені інформантами як монотонні та недостатньо природні).

Аудитори - четверо британців, одна жінка та троє чоловіків, люди з вищою освітою, носії стандартної вимови британського варіанту англійської мови.

Двоє з них були так звані “наївні носії” мови, тобто не мали спеціальної лінгвістичної освіти, інші двоє виступали в ролі аудиторів-фонетистів (мали спеціальну лінгвістичну освіту та проходили спеціальний курс фонориторики у Лондонському університеті).

На першому етапі проведення аналізу аудитори-інформанти й аудитори-фонетисти встановили, що матеріал для аналізу повністю відповідає сучасній нормі англійського розмовного мовлення, реалізація якого є природньою.

У процесі проведення ідентифікації суб'єктивно-модальних варіантів висловлювань аудитори-інформанти дали визначення понять “турбота” та “критика”, склали ряди найчастотніших ключових слів, які висловлюють комунікативно-прагматичні значення турботи і критики та входять до їх семантичного поля варіативності. У нашому дослідженні розуміємо поняття “турбота” як:

- серйозна увага, занепокоєння, ретельність, обережність, уболівання;
  - піклування, клопоти, догляд, хвилювання, тривога;
  - відповідальність, передбачливість;
- і поняття “критика” як:
- негативна оцінка, судження, аналіз;
  - зауваження, докір, дорікання, засудження;
  - коментар, відзив, рецензія.

Аналіз експериментального матеріалу показав, що опозиція “висловлення турботи та піклування” - “висловлення критики” з точки зору інтонаційного оформлення характеризується як опозиція інструктивного та деструктивного прагматичного потенціалу висловлювання. Інтонаційне оформлення висловлювань турботи та піклування спрямоване в основному на досягнення спільної мети (наприклад, у навчанні, метою якого є розвиток взаємодопомоги та взаємовідповідальності), а також на детальний аналіз потреб, що виникають у всіх учасників освітнього процесу.

Інтонація висловлювань критики має за мету допомогти розв'язати інші проблеми. Тут насамперед важливо довести правильність чи помилковість того або іншого судження, вчинка,

раціональність рішення, що приймається, тобто, "владні" відносини є більш важливими.

Згідно з лексико-синтаксичними параметрами аудитори розподілили представлені для аналізу висловлювання на три групи: а) висловлювання критики; б) висловлювання турботи; в) висловлювання турботи і критики в єдиному мовленнєвому акті (мішана група).

Із загальної кількості 240 запропонованих реалізацій (100 %) до першої групи (критика) було відібрано 36 реалізацій (15 %), до другої групи (турбота) - 144 реалізації (60 %), до третьої (мішаної) групи - 60 реалізацій (25 %), які розподілились аудиторами згідно зі способом вираження почуттів - експліцитним або імпліцитним.

Одержані результати свідчать про переважний імпліцитний та експліцитний характер вираження турботи (40 % та 20 % відповідно). Частотними є висловлювання, що належать до мішаної (гетерогенної) групи - 25 %. Критичні висловлювання складають лише 15 % із загальної кількості представлених для аналізу висловлювань, із яких 13 % реалізацій мають імпліцитний характер вираження критики, і лише 2 % висловлювань визначені як експліцитна критика.

На підставі складених синонімічних рядів ключових слів, що несуть значення турботи або критики, аудиторами було розподілено висловлювання на підгрупи:

- турбота : заохочення/підтримка, піклування/стурбованість, переконання, зауваження/ласкава критика;
- критика : невдоволення, гнів, презирство, самокритика.

З групи висловлювань "турбота" найчастотнішими було обраховано підгрупи: "зауваження/ласкава критика" (33.9 %) і "піклування/стурбованість" (24.8 %). Висловлювання підгруп "заохочення/підтримка" і "переконання" були визначені як менш частотно вживані (21.7 % і 19.4 % відповідно). Аудитори відмітили, що висловлювання "зауваження/ласкавої критики" належать як до комунікативно-прагматичних висловлювань турботи, так і критики; тобто ця підгрупа може вважатися складовою "мішаної" групи висловлювань, де вираження турботи і критики поєднані в одному мовленнєвому акті.

З групи висловлювань "критика" найуживанішими відзначено підгрупи "невдоволення" і "гнів" (45.4 % і 30.0 % відповідно). Інші дві підгрупи - "самокритика" і "презирство" - відмічені як малочастотні (9.4 % і 15.1 % відповідно).

Таким чином, найбільш адекватними для вираження позитивної суб'єктивної модальності в педагогічному дискурсі є висловлювання піклування/стурбованості та зауваження/ласкавої критики (експліцитні та імпліцитні); для вираження негативної суб'єктивної модальності - висловлювання невдоволення і гніву (переважно імпліцитні).

Для експліцитного вираження критичного ставлення характерною ознакою є використання слів, що мають негативні конотації: *liar, ungrateful, wicked, scorn, disgrace, revolting* і т.д.

Наприклад:

If you refuse this offer, you will be the most *ungrateful, wicked* girl and the angels will weep for you! (*Pygmalion*)

It contained the manuscript of a three-volume novel of more than usually *revolting* sentimentality! (*Cambridge English Course*)

Для експліцитного вираження турботи релевантними є слова з позитивною конотацією: *kind, generous, good, regard, respect, fondness* і т.п.

Наприклад:

Your father is everything that is *kind* and *generous*. (*The Warden*)

OK, *good*, it's going *well*. (*Cambridge Advanced English*)

При імпліцитному вираженні почуттів критики чи турботи акцентуються інтонаційне оформлення фрази, ситуативний контекст, паралінгвістичні засоби. Приклади імпліцитного висловлення турботи або критики не містять слів, які б мали спеціальне "критичне" або "турботливе" забарвлення; навпаки, лексика досить нейтральна і є типовою для більшості життєвих ситуацій та типів дискурсу.

Наприклад:

→ Eleanor has a favour to ask {please} be quiet so she may ask it. ||
(турбота)

Examine it carefully before you speak - the happiness of more than one life depends on your answer. || (критика)

Таким чином, імпліцитне вираження будь-якого почуття - турботи чи критики - можна прослідкувати, лише за допомогою інтонаційного малюнка фрази або беручи до уваги контекст (коли перша фраза є експліцитною, а наступна залежить від неї своїм значенням). Без врахування інтонації, критичну фразу *Mr Towers must be tired from his journey* можна було б зрозуміти як висловлення турботи. Отже, у нейтральній лексико-синтаксичній моделі істотним є інтонаційне забарвлення. Найбільш типовим інтонаційним малюнком, що допомагає висловити турботливе ставлення, є такий:

→ Mr Towers must be tired from his journey. ||

Але висловлення критичного ставлення, яке спостерігаємо у нашому прикладі, передбачає інший інтонаційний малюнок:

Mr Towers must be tired from his journey. ||

У цьому випадку послідовність високих спадних тонів та довгих пауз після кожного високого спадного тону ясно дає зрозуміти, що мовець не дозволить ніякого заперечення з боку слухача, оскільки дуже незадоволений ним, хоч використаний лексичний склад фрази є нейтрально-ввічливим.

Для досягнення найбільшого комунікативно-прагматичного результату в дидактичній сфері спілкування обов'язковим є використання в мовленні всіх ступенів синтагматичного (фразового) наголосу з метою передачі гами почуттів (як позитивних, так і негативних). Отже, і у висловлюваннях турботи, і у висловлюваннях критики релевантним є виділення сильнаголошених, наголошених, слабаголошених і ненаголошених складів.

Для передачі суб'єктивної модальності в дидактичному спілкуванні в рамках професійної педагогічної норми мовець має володіти адекватними функціональними формами вираження

почуттів, зокрема коректним синтагматичним інтонуванням висловлювання, що допомагає вільно висловлювати різні емоції (здивування, турботу, повагу, гнів, критику тощо) і надає мовленню природності та завершеності.

Висловлювання критики властиве широке варіювання інтонаційних малюнків шкал і тонів: низького (середнього) спадного тону; низького висхідного тону; спадної шкали та її варіантів: поступово-спадної шкали, спадної шкали з перерваною поступовістю, рівної шкали, які надають висловлюванням остаточного, категоричного, холодного, стриманого, невдоволеного, серйозного, лайливого, недовірливого, осудливого звучання.

Дослідження темпоральних параметрів показало, що для висловлювань критичного ставлення релевантними є крайні градації темпу (повільний або швидкий) поряд зі значною кількістю довгих або коротких пауз (відповідно до повільного або швидкого темпу вимови), завдяки чому стає можливим його імпліцитне вираження, що є оптимальною формою для висловлювань негативної модальності, зокрема у педагогічній сфері.

Висловлення турботи не має такої різноманітної варіативності інтонаційних одиниць, як вираження критичного ставлення, йому властиві інші характерні риси. За даними аналізу найчастотнішими є рівні шкали у сполученні з низьким висхідним ядерним тоном, у висловлюваннях суб'єктивної модальності найбільшого ступеня інтенсивності експресії частотними є серії високого спадного та спадно-висхідного тонів. Використання таких інтонаційних малюнків надає висловлюванням некатегоричного, заспокоюючого, переконливого, дружнього, співчутливого, зацікавленого звучання. Вираження турботи в педагогічному дискурсі може бути як імпліцитним, так і експліцитним, тому невелика варіативність інтонаційних засобів компенсується використанням лексичних засобів, наприклад, слів із позитивною конотацією, для досягнення найбільшого прагматичного результату в спілкуванні.

Для висловлювань турботи найбільш характерним є сповільнений темп вимови в поєднанні з довгими паузами, що є природним для висловлювань позитивної модальності - і мовець, і слухач повинні мати певний час, щоб взаємно оцінити висловлене

позитивне ставлення. Помірний темп у цьому типі прагматичних висловлювань також є частотним.

Варіювання тонального діапазону в прагма-комунікативних реалізаціях турботи та критики має такі особливості: висловлювання турботи характеризуються звуженим та середнім діапазоном реалізації, висловленням критики притаманні полярні реалізації тонального діапазону: широкий, розширений і вузький. Для висловлювань мішаної групи типовим є поєднання рис двох інших груп, тобто в таких висловлюваннях найбільш частими зареєстровані звужений, середній та розширений рівні діапазону.

Для комунікативно-прагматичних висловлювань у педагогічній сфері комунікації характерною є контрастна гучність у висловлюваннях різної модальності з метою експресії.

Третій розділ присвячений опису процедури та результатів електроакустичного аналізу експериментального матеріалу, статистичної обробки даних та їх лінгвістичної інтерпретації.

Після проведення аудиторського аналізу найбільш репрезентативні з точки зору прагма-комунікативної спрямованості реалізації висловлювань з аутентичних британських курсів англійської мови, що містили діалоги між акторами і режисером вистави, а також уривки з репетицій вистави, були відібрані для інструментального аналізу. Матеріал експериментального корпусу склав 239 синтагм або 1222 складів у презентації трьох дикторів - двох чоловіків та однієї жінки, 25-35 років, носіїв південно-англійської вимови Британського варіанту англійської мови (Educated Southern Standard English).

Тональні характеристики реалізацій висловлювань встановлювалися згідно з такими параметрами:

- середнім рівнем ЧОТ початку та завершення синтагм по п'яти зонам варіювання ознаки (низька, понижена, середня, підвищена, висока);

- частотним діапазоном висловлювань, що відображає об'єм висотнональних змін протягом репліки (п'ять зон варіювання досліджуваної ознаки: вузька, звужена, середня, розширена і широка).

Проведений електроакустичний аналіз показав, що на акустичному рівні для комунікативно-прагматичних висловлювань групи "турбота" в педагогічній сфері релевантними є такі ознаки:

- найбільшою рекурентністю характеризується плавно-спадний та спадно-висхідний рух ЧОТ;
- статистична перевага функціонування тонального діапазону спостерігається у звуженій та вузькій зонах.

У висловлюваннях групи "критика" на акустичному рівні релевантними ознаками є такі:

- крива ЧОТ у висловлюванні - різко спадна та висхідно-спадна;
- домінування реалізації тонального діапазону визначено на звуженому, вузькому та середньому рівнях.

Висловлюванням "мішаної" групи притаманні такі ознакові параметри:

- найчастотнішою є спадно-висхідна крива ЧОТ;
- статистичною перевагою позначено вузьку та широку зону реалізації тонального діапазону.

Динамічні характеристики (інтенсивність) вивчалися за такими параметрами:

- рівнем середньоскладової інтенсивності висловлювання, який вимірювався співвідношенням суми максимальних значень даної ознаки у кожному складі висловлювання до кількості замірів;
- піковими значеннями інтенсивності та їх локалізації в структурі висловлювання у п'яти зонах: мінімальній, малій, середній, великій, максимальній;
- діапазоном інтенсивності висловлювання у п'яти зонах: вузькій, звуженій, середній, розширеній, широкій.

Одержані дані свідчать, що на акустичному рівні для висловлювань групи "турбота" властивими є такі параметри динамічних характеристик:

- найбільш частотним є середній рівень реалізації середньоскладової інтенсивності висловлювань;
- максимум інтенсивності зафіксовано на малому та середньому рівнях, а його локалізація припадає на першу ритмогрупу;

- найчастотнішим є звужений діапазон інтенсивності висловлювань.

Висловлюванням групи "критика" на акустичному рівні притаманними є такі динамічні характеристики:

- максимальною рекурентністю характеризується реалізація середньоскладової інтенсивності на середньому, великому та мінімальному рівнях;

- статистична домінанта в реалізації максимуму інтенсивності спостерігається на малому та середньому рівнях;

- локалізація максимуму інтенсивності має однакову частотність як у першій, так і в другій ритмогрупі;

- діапазон інтенсивності - звужений, середній та вузький.

Висловлюванням "мішаної" групи властиві такі динамічні характеристики:

- маскимальною частотністю характеризується середня зона реалізації середньоскладової інтенсивності;

- малий та середній рівень локалізації максимуму інтенсивності є найтипівішими;

- локалізація максимуму інтенсивності найчастотніше зафіксована у першій ритмогрупі, подібно до групи "турбота";

- діапазон інтенсивності зафіксовано найчастотнішим у вузькій та звуженій зонах.

Темпоральні характеристики визначалися за такими параметрами:

- середньоскладовою тривалістю, яка обраховувалася як відношення загальної тривалості висловлювання до кількості складів у ньому у п'яти зонах: мінімальній, короткій, середній, довгій, максимальній.

- усередненою тривалістю ритмогруп (синтагм) у висловлюванні.

Зафіксовані темпоральні характеристики висловлювань групи "турбота" такі:

- найчастотнішими є мінімальна і коротка зона варіювання параметру середньоскладової тривалості;

- максимальною тривалістю відзначається базовий сегмент першої ритмогрупи, в якому міститься індикатор ввічливості.

Аналіз висловлювань групи "критика" свідчить, що релевантними в цій групі є такі параметри темпоральних характеристик:

- найбільшою частотністю реалізації ознаки середньоскладової інтенсивності фрази характеризується середня зона;
- максимальною тривалістю характеризуються базові елементи другої й третьої ритмогрупи.

Для висловлювань "міщаної" групи властивими є такі темпоральні характеристики:

- максимальною частотністю визначені мінімальна і коротка зони реалізації середньоскладової тривалості;
- максимально тривалими є базові елементи другої ритмогрупи.

Висловлювання "підкування/стурбованості" є найчастотнішими з групи прагма-комунікативних висловлювань "турбота".

Найуживанішою підгрупою прагма-комунікативних висловлювань групи "критика" є вираження "невдоволення".

Результати акустичного аналізу в цілому підтвердили дані, одержані перцептивним шляхом. У той же час ряд параметрів віддзеркалював певну розбіжність даних двох типів аналізу, що зумовлена функціональною взаємодією компонентів інтонації, можливістю компенсації одних інтонаційних засобів іншими. Наприклад, на перцептивному рівні було встановлено, що варіювання мелодійного діапазону висловлювань групи "турбота" є найчастотнішим у звуженій та середній зонах, проте акустичний аналіз довів, що висловлюванням цієї групи притаманне варіювання досліджуваної ознаки у вузькій, звуженій та широкій зонах. Висловлюванням групи "критика", за даними перцептивного аналізу, властиві широка, розширена і вузька зони функціонування означеного параметру, проте акустичний аналіз показав, що статистична перевага у функціонуванні цієї ознаки належить середній, вузькій і звуженій зонам.

Певна диференціація даних, отриманих об'єктивним та суб'єктивним шляхом, підтверджує складність і неоднозначність механізму взаємодії компонентів інтонації, свідчить про існування

свободи вибору мовцем певного просодичного засобу вираження для передачі того чи іншого комунікативно-прагматичного значення висловлювання. Особливо значною є варіативність вибору в реалізаціях висловлювань різного ступеня прагматичної модальності, коли той самий ефект у комунікації досягається різними засобами.

Результати проведеного експериментально-фонетичного дослідження дозволили зробити висновок про релевантність для просодичної актуалізації англійських висловлювань турботи та критики як лінгвістичних засобів (інтонаційних, лексичних, граматичних актуалізаторів змісту), так і екстралінгвістичних факторів (ситуація спілкування, більший або менший ступінь влади, притаманний партнерам у спілкуванні тощо).

На рівні акустики в комунікативно-прагматичних висловлюваннях турботи та критики в єдиному мовленнєвому акті ("мішана" група) релевантними є такі варіації параметрів й ознак, частотність яких найвища в процесі вираження прагматичного потенціалу груп "турбота" і "критика".

Таким чином, у дискурсі педагогічної сфери нормативними і частотними зареєстровані експліцитні та імпліцитні висловлювання групи "турбота", зокрема підгрупи "підтримання/стурбованість" і "заохочення/підтримка", які повністю відповідають етикетному коду педагогічного спілкування. Визначено, що також типовими і частотними є висловлювання "мішаної" групи, в яких поєднане вираження турботи і критики та які мають унікальний потенціал у дидактичній сфері комунікації. З комунікативно-прагматичних висловлювань групи "критика" у педагогічному дискурсі релевантними є імпліцитні та експліцитні висловлювання підгрупи "невдоволення"; як менш частотні зафіксовано висловлювання "гніву". В педагогічній комунікації слід уникати інших видів висловлювань групи "критика", як таких, що суперечать нормі коду спілкування у цій сфері.

Основні положення дисертації відображено у таких публікаціях:

1. Social and Linguistic Situation of Business English in Ukraine // Круглий стіл "Наукова і професійна комунікація: завдання і

перспективи" / Тези доповідей. - Відпов. ред. Архипович Т.П. - Київ. ун-т, 1994. - С. 32. (у співавторстві).

2. Cultural and Linguistic Aspects of Expressing Care and Critique in Didactic Communication (Humanistic Approach in Education) // Язык и Культура. Третья Международная конференция / Тезисы докладов. - Ред. Бурого С.Б. - Киев: УИМО, 1994. - С. 254-255.

3. Висловлення критики в дидактичному спілкуванні. - Деп. в ДНТБ України за № 1792 - УК 94 від 25 серпня 1994 р.

4. Intonation of Care and Critique in Didactic Communication // English in an Open Society / 1st National IATEFL Conference. - KSLU, 1994. - P. 106-108.

5. Language Patterns of Care and Critique in Didactic Communication // IATEFL-Ukraine Newsletter, 1995. - № 3. - P. 29-30.

6. Temporal Characteristics of Pragmatic Patterns of Care in Didactic Discourse // IATEFL-Ukraine Third International Conference "English Language Teaching for the 21st century in Ukraine" / Proceedings of the Lingua-Methodological Conference. - Odesa: Konstantin Ushinsky South Ukraine State Pedagogical University, 1996. - P. 119.

7. Intonation of Care and Critique Pragmatic Patterns in Didactic Communication // IATEFL-Ukraine Newsletter, 1996. - № 6. - P. 19-20.

8. Intonation Models of Speech in Didactic Sphere of Communication // IATEFL-Ukraine Newsletter, 1997. - № 7. - P. 24-25.

9. Temporal Characteristics of Intonation of Care and Critique // Studies in Communicative Phonetics and Foreign Language Teaching Methodology / Ed. by Dvorzhetska M.P., Kalita A.A. - Kyiv, 1997. - P. 105-109.

З теми дисертаційного дослідження здійснювалася робота в рамках бюджетної теми "Ділова і професійна англійська мова", укладено два навчально-методичних посібники-рекомендації: а) для розвитку навичок мовлення з курсу практики англійської мови, б) для розвитку навичок аудіювання і мовлення з курсу практичної фонетики для студентів I та III курсів.

Анотація

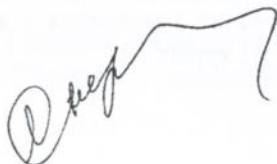
Снегирева Е.А. Интонация коммуникативно-прагматических высказываний заботы и критики в педагогической сфере (на материале английского языка). Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 - германские языки. Киевский государственный лингвистический университет, Киев, 1997.

В работе проведено когнитивно-функциональное исследование интонационных моделей коммуникативно-прагматических высказываний заботы и критики в педагогическом дискурсе. Выделены и проанализированы наиболее частотные и нормативные интонационные модели реализаций таких видов высказываний и их варианты.

Snegireva E.A. Intonation of English Pragma-Communicative Expressions of Care and Critique in Pedagogical Sphere. Thesis for the candidate degree in philology, speciality 10.02.04 - Germanic languages (English). Kyiv State Linguistic University, Kyiv, 1997.

Intonation models of pragma-communicative expressions of care and critique in didactic sphere of communication were in the focus of the cognitive and functional research of this thesis. The normative, relevant and frequently used intonation models and their variants were singled out and thoroughly analysed as units of the English intonation system.

Ключові слова (key words): позитивна (негативна) суб'єктивна модальність, когнітивний і функціональний підхід, імпліцитний (експліцитний) характер висловлювання, ситуація спілкування, соціальний статус партнерів по комунікації, система інтонації, просодичні характеристики, інтонаційна модель, (positive (negative) subjective modality, cognitive and functional approach, implicit (explicit) performances, communicative situation type, social status of partners in communication, system of intonation, prosodic features, intonation model).

Підписано до друку 22.04.97р. Формат 60x84/16.
Ум. друк. арк. 1,0. Обл.-вид. арк. 1,0.
Наклад 100. Зам. 148.

Відділ оперативної поліграфії
Центру Міжнародної освіти
227-12-75, 227-37-86

425987

AB 37.581